

Silvana Vranić – Iva Močibob

PRILOG ISTRAŽIVANJU GOVORA KAROJBE

dr. sc. Silvana Vranić, Filozofski fakultet, Rijeka – Iva Močibob, Rijeka, izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'282 (497.5 Karojba)

U članku su prikazani inventar i distribucija samoglasnika, suglasnika i prozodijskih jedinica u govoru Karojbe (Močiboba). Prema tim se značajkama, uključujući i druge razlikovnosti različitih rangova potvrđene za ovoga istraživanja, taj govor priključuje južnočakavskim govorima na istarskom području, danas već s nizom jezičnih značajki svojstvenih autohtonim sjevernočakavskim govorima.

Ključne riječi: čakavsko narječje, južnočakavski ili ikavskočakavski dijalekt, govor Karojbe

1. Govor Karojbe u dosadašnjoj literaturi¹

Prema prvim objavljenim podacima² o značajkama govora Karojbe, onim poljskoga slavista Mieczysława Małeckog, taj je govor granična točka do koje se na istarskom poluotoku proteže štokavsko govorno područje (2002: 81). U istom ga tekstu, desetak stranica dalje, autor određuje dijelom štokavsko-čakavske skupine i njegove motovunske podskupine zahvaljujući razvoju *dj > j, *stj (*skj) > šć, očuvanju skupine čr-, -g > -χ te kraćemu obliku infinitiva (Małecki 2002: 91-94).

Josip Ribarić³ govor Karojbe klasificira kao štokavsko-čakavski *prijelazni dijalekt Slovinaca* napominjući da je u njemu "spašen odraz onoga štokavsko-čakavskog dijalekta kojim se krajem 15., tijekom 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća govorilo na dalmatinskom kopnu" (Ribarić 2002: 67). No, napominje i da poput, primjerice,

¹ Prikaz je značajki govora Karojbe, tj. njezina zaseoka Močiboba, u ovom članku temeljen na istraživanjima za diplomsku radnju Ive Močibob, obranjenu 2006. pri Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, kojoj je mentorom bila Silvana Vranić.

² M. Małecki svoju je raspravu prvi put objavio 1930., no iz dijalektološke je literature poznata činjenica da je J. Ribarić prije njega istraživao istarske govore i sintetizirao podatke u svojoj doktorskoj disertaciji objavljenoj tek 1940. U ovom je prilogu istraživanju govora Karojbe korišten prijevod rasprave poljskoga autora objavljen 2002. koji je pripremila Barbara Kryžan-Stanojević.

³ Nalazi su J. Ribarića u ovom članku citirani prema izdanju iz 2002.

govora Rakotola, “pripada selima koja se narječjem slabo razlikuju od ikavsko - južnočakavskih sela” (Ribarić 2002: 67).

Do istraživanja Mate Hraste 1964.⁴ govor Karojbe uključivan je u štokavske ili štokavsko-čakavske govore, kao i ostali govori južnočakavskoga ili ikavskočakavskoga dijalekta na istarskom prostoru. Hrastina istraživanja sjeverozapadnoga područja “iznad crte Novigrad – Labinci – Karojba” (Hraste 1967: 61) pokazuju da u Karojbi, kao i u Martinčićima i zaseocima, Kašteliru i Kaldiru⁵ (i u drugim naseljima sjeverozapadne Istre između Mirne i Dragonje) “svi stanovnici znaju i govore samo starim čakavskim govorom” (Hraste 1967: 71) s neznatnim štokavizmima (Hraste 1967: 73), ikavskim, te da “iz toga proizlazi da ovi govori kao i oni na jugozapadu nisu autohtoni nego su govori novog doseljenog elementa iz nekog ikavskog kraja” (Hraste 1967: 72). U sintetskoj raspravi o čakavskom narječju Milan Moguš prihvaća upravo Hrastinu tezu i argumente zbog kojih sjeverozapadne (kao i jugozapadne) istarske govore “koji imaju zamjenu ča valja smatrati pravim čakavskim govorima” (1977: 5).

Govorom Karojbe više se bavio Rudolf Ujčić u prvom dijelu članka “Lokalni govori na području Mjesne zajednice Karojba s obzirom na glavna fonološka obilježja i akcentuaciju” 1983. godine. U njemu je objedinio dotadašnje zapise u literaturi o mjesnim govorima Karojbe i okolice (1983: 245). Dijalektološkim je istraživanjem u govorima punktova imenom Livaki (na kartama naseljenih mjesta *Levaki*), Škropeti, Motovunski Novaki, Karojba, Rapki i Močitad odredio status upitno-odnosne zamjenice ča i priloga tvorenih tom zamjenicom, čakavizma, diftongizacija, zamjene prednjega nazala /e/, zamjene *jata* i drugih fonoloških osobitosti, kao i naglasnih jedinica (1983: 248). Dobivenim je podacima potvrdio da su “mjesni govori na Karojštini (livačanski, karojsko-škropetarski, radoslavski, močitadsko-rapski i novačanski) – čakavski govori novijih fonoloških obilježja i novije akcentuacije” (1983: 258).

⁴ Te je godine M. Hraste istraživao jugozapadne istarske govore potaknut i Ivićevim ponavljanjem teze (1956., 1958.) o štokavskim odrednicama istarskih ikavskih govora. P. Ivić ih opet, i kada se čini da prihvaća (u radu “O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata” iz 1963.) Brozovićevo mišljenje kako je M. Hraste točno uključio “istarskoikavski dijalekt” u “čakavsku dijalekatsku grupu” (bez obzira što nema sumnje da je riječ o ishodišnoj pripadnosti štokavskom narječju) “bolje dozirajući sve moguće kriterije primjenjive u tom slučaju” (Brozović 1960: 75 i 76), usprkos Hrastinim podacima i Brozovićevoj klasifikaciji tih govora kao zasebnoga dijalekta čakavskoga narječja (1970: 28, kao i u recentnijem, sažetu, ali važnu radu o čakavskome narječju iz 1988.), na popratnoj karti rasprave o srpskom jeziku iz 1971. uključuje u štokavštinu. Knjižica Razgovori o jeziku u Istri T. Peruška korak je unatrag u određivanju pripadnosti istarskih ikavskih govora jer autor bez obzira na Hrastine podatke tvrdi da se u tim govorima “glasovi izgovaraju kao i drugdje po štokavskom jezičnom području, promjena imenička i glagolska ista je kao i danas u književnom hrvatskosrpskom jeziku, sintaksa isto tako, jedino se upotrebljava upitna zamjenica ‘ča’, osim u Peroju” te da ih stoga laici obično svrstavaju u čakavski dijalekt (1965: 12,13).

⁵ M. Hraste govor toga dijalektološkoga punkta određuje ikavskim prema podacima što mu ih je pružio obavjesnik Cvitko Koštantin iz zaseoka Potoki Cvitki. Govor stanovnika zaseoka imenom Kaldir (Kander) dijelom je ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja (usp. Vranić 2005: 43).

2. Rezultati istraživanja mjesnoga govora Karojbe (Močiboba)

2.1. Fonološki sustav (inventar i distribucija)

2.1.1. Samoglasnički inventar ima osam jedinica, tj. vokale /a/, /e/, /i/, /o/, /u/, /ie/, /uo/ i samoglasno /ɤ/. Samoglasnici /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ i /ɤ/ mogu biti naglašeni i nenaglašeni, a /ie/ i /uo/ samo naglašeni.

Kratki samoglasnici /a/, /e/, /i/, /o/ i /u/ mogu nositi silinu i nenaglašenu kračinu.

samoglasnik kratki	Naglašeni	nenaglašeni	
		prednaglasni	zanaglasni
ă	dolăc, durăla, kămik, măša	famëju, ćapăt	čŭja, hižah
ë	večëra, čësta, dëlat, jëna	nedŭja, ležăt	măter, dônke
ï	liŭje, hiža, dića, nosit, sïmo	divojčina, pijăt	hiit, gōri
ò	bòles, bòje, òsan, patòk, vòja	golëda, ložit	drèto, drivo
ù	mùči, drùgega, cùker, čùda	puštīt, ćakulăt	pōju, diću

Dugi su samoglasnici /ā/, /ī/ i /ū/ naglašeni. Dugi se naglasak javlja i na sustavnim diftonzima /ie/ i /uo/, na kojima se ne ovjerava niti kratki naglasak, niti mogu biti nenaglašeni, osim u za ovoga istraživanja zabilježenim primjerima: *guorŭli*, *guorŭla*, *guorŭja*.⁶ Razlikovna je uloga diftonga potvrđena primjerima kvantitativne opozicije u prikazu naglasnoga sustava: **plès** ('plesti', inf.) ~ **pliês** ('ples', N jd. m. r.); **mòre** ('moći', 3. l. jd. prez.) ~ **muôre** ('more', N jd. s. r.).

samoglasnik dugi	naglašen
â	râbi, drugâće, grâja, uvâko
iê	piêt, griên, pliês, žiênska
î	diîte, kapîš, lîna, butîga
uô	muôrat, pastuôli, buôna
û	bûla, jûdi, mùka, sùro

Naglašeno samoglasno /ɤ/ može biti dugo i kratko, a nenaglašeno samo kratko. Pod kratkim akcentom realizira se monofonški, a pod dugim akcentom ostvaruje se kao dvoglas sa slabo čujnim samoglasničkim elementom u nekih riječi.

⁶ Te je primjere izgovarala samo starija govornica Marčela Petrinić. U njima se diftong *uo* nalazi na poziciji prednaglasne dužine, a to su ujedno i jedini ovjereni primjeri nenaglašanih dužina u tom govoru.

SAMOGLASNO /ɤ/		
naglašeno		nenaglašeno
dugo	kratko	
târdo	křs	strgât, òprla
čârf	přs	krpěta, sèkrva
čârno	přvje	držât, zâtrlo

Distribucija je samoglasničkih fonema slobodna, tj. svaki samoglasnik može biti u svim pozicijama u riječi, ispred i iza pojedinih suglasnika.

U inicijalnoj poziciji ispred samoglasnika /o/ u riječima *oda* ('voda'), *o* (N jd. 'vol'), *uola* (G jd. 'vol'), protojezični protetski suglasnik /v/ može otpasti, u riječi *eno* ('jedno') otpao je suglasnik /j/, a vokal /u/ se može javiti na mjestu sonanta /v/ pred sonantom /l/: *Ulahi* (< *Vlahi*).

Samoglasnici su na početku nekih riječi otpali, npr. *Taljan*, *Merika*.

Finalni je samoglasnik /i/ u infinitivu uvijek apokopiran, npr. *mučat* 'šutjeti', *vidit*, *ložit*, *pitat*.

Samoglasnik /o/ u prednaglasnim je slogovima u početnom položaju riječi gotovo sustavno prešao u samoglasnik /u/: *unã*, *uně*, *unõ*, *uněga*, *unõmu*, *unĩ*, *unĩh*, *unũ*, *uvãko*, *unãko*, *uvěga*, *uvõ*, *uzduõla*, *ubũč*, *ustrĩč*, *uženĩt*, *uprõstu*, *uprãt*, *ubrãčat*, *ubřnat* itd. U samo se nekoliko zabilježenih primjera artikulacija kratkoga /o/ pred naglašenim slogom ne zatvara ili je inicijalni samoglasnik otpao: *ognjĩšće*, *otãc* / *tãc*.

Zijev je očuvan u *pauh*, *paučina*.

Slogotvorno /ɤ/ dolazi između dvaju suglasnika, iza svih šumnika osim /ć/, npr. *krs* 'krst', *prs* 'prst', *držat*; iza sonanata /v/ i /m/: *vrtla* 'vrtla', *vrgli* 'stavili', *umrla*. Primjer u kojem bi se našao na početku riječi pred suglasnikom nije zabilježen za ovoga istraživanja.

Ovjereno je prijevoini lik sa samoglasnikom /e/, tipičan za južne čakavske govore: *ukreli*, *pokreli*, *ries* 'rasti', *riebac* 'vrabac'.

2.1.1.1. Napomene o razvoju protojezičnih i starojezičnih samoglasničkih fonema

Starojezični⁷ se poluglas /ǝ/ (< */ɤ/, */ɥ/) u svim položajima i primjerima ostvaruje kao vokal /a/: *daš*, *dan*, *danas*, *česan*, *pietak*, *Vazan* itd.

⁷ Termini *protojezični*, *starojezični*, *ishodišnojezični* u ovom se radu rabe prema tumačenju u raspravi I. Lukežić (1999: 101-142).

Protojezični i starojezični **jat** (**/e/* < **/ě/*) dosljedno je zamijenjen samoglasnikom */i/* uz rijetke iznimke:⁸ u korijenskim morfemima: *besida, bižat, bilo, blid, cidit, crikva, čovik, dite, divojčina, drivo, hlib, lina, lipo, lita, misto, orih, sidit, srida, svit, vrime, zvizda* itd.; u tvorbenim morfemima: na dočetu infinitivne osnove glagola: *udebelit se, vidit, živit, bolit*; u dočetcima priloga: *nutri, lani, doli, gori*; u dočetcima brojeva: *dvi*; u tvorbenim morfemima imenica: *nedija, kolino* itd.; u relacijskim morfemima, npr. u D jd. imenica ženskoga roda: *h maši, hiži*; u I mn. zamjeničke deklinacije: *z unima, z uvima*.

Protojezični i starojezični nazalni samoglasnik **/e/* odrazio se dvojako: kao */a/* prema čakavskoj formuli (iza *j, č, ž*)⁹ u primjeru *zajik* (< *jazik*); kao */e/* u primjerima: *pamet, žet*; ili kao */ie/* u primjerima: *desieti, meso, piet, počiet*.

Protojezični **/o/*, odnosno starojezični */o/* u svim je kategorijama i primjerima zamijenjen samoglasnikom */u/*: *muš, put, ruka, zup*; A jd. u *svaku onu škuju, pod posteju*; 3. l. mn. prez. *griedu, nimaju, skuhaju* itd.

Protojezični i starojezični slogotvorni fonem **/j/* u svim je primjerima zamijenjen samoglasnikom */u/*: *buha, suze, pun, mučat, tuč, vuč*.

2.1.2. Suglasnički sustav govora Karojbe ima 22 fonema (odnosno 24 fonema, uključujući periferne suglasnike */ǰ/* i */ǎ/*).

SUGLASNIK	OKLUZIV			FRIKATIV			AFRIKATA			SONANT							
ZVUČNI	b	d	g	z	ž				(ǰ)								
BEZVUČNI	p	t	k	s	š	h	f	c	č	ć							
NEUTRALNI											m	n	ń	v	r	j	ǎ (ǎ)

Fonem */ǎ/* periferan je, ovjeren u primjeru *petroljo*, a sustavan je adrijatizam */ǎ/* > */j/*: *skupjat, u poju, pejali, judi*. Ovjerena je i depalatalizacija u primjeru *valda*.

Fonem */f/* najčešće stoji u riječima stranoga podrijetla: *finit* 'završiti', *fumali* 'pušili', *fregat* 'čistiti četkom' ili je rezultat mijene */v/* > */f/* na dočetu sloga, bilo središnjega ispred bezvučnoga šumnika */c/*: *uoŕce* A mn. ž. r, *žifce* A mn. m. r. *delafci* N mn. m. r., bilo finalnoga: *črf, mraf, krif, njigof* ('njegov'), *krf*. Samo je iznimno rezultat izmjene skupine */hv/*: *fala*.

⁸ U snimljenome materijalu ekavski refleks jata nije ovjeren. Usmjerenim je istraživanjem potvrđen u primjerima: *delo, delat, peteh, sieno, suset, susedica, verovat* (prez.: *veren, vereš, vere, veremo, verete, veru*).

⁹ Usp. primjerice Vranić (2002: 43, 44).

Protojezično */dj/, i starojezično /daj/ > /j/: *mlaji*, *raj* ili je rezultat jotacije nesliven slijed /dj/: *trdji*, a ovjeren je i periferan fonem /ž/, izgovorno [d̥], zvučni parnjak ostvarenomu fonemu /č/ kao [t̥]: *rođen*, *anđeja*. Rezultat je jotacije u skupini /zdaj/ sonant /j/ u primjeru gruojeze 'grožđe' (s provedenom metatezom), a skupina /žd/ u kosim padežima riječi *daš*¹⁰: *dažda* G, *daždu* D itd.

Rezultat je jotacije u skupinama */tj/, /təj/ i u skupinama s njima u sastavu fonem /č/ koji se može realizirati dvojako. Ostvaruje se čakavsko /č/, tj. [t̥], na dočetu svih deminutiva: *dubiť*, *tiť*, *kušiniť*, *petešiť*, *špažiť*, *nožiť*, *križiť*, *bobiti* N mn. itd., u svih riječi koje u sastavu imaju skupinu /šč/: *ognjište*, *strnište*, *šturak* ('vrsta skakavca'), *štipavnica*, *križište*, *puštat*, *štipat*, *štućat* itd., a među ostalim zabilježenim primjerima i sljedeći su ovjereni s izgovorom [t̥]: *sviťa*, *teťa* 'zdjela', *łikara* 'šalica', *łuk*, *hłi* 'kći', *łapat* 'uhvatiti, uloviti', *łakulat* 'razgovarati', *łurit* 'ljenčariti, biti usporen, biti u stanju oslabljene aktivnosti', *najveťa*, *šiť* 'vjedro' itd. U ostalim se zabilježenim primjerima izgovara "srednje č", s tendencijom pomaka izgovora prema /č/, s ponekad jedva čujnom razlikom u odnosu na nj: *čemo* 1. l. mn. prez. (i u oblicima ostalih lica dosljedno), *sriča*, *vriča*, *največ*, *vruča*, *vranič* 'vrag', *nuoč*, *reč*, *ustrič* 'ošišati', *tuč* itd.¹¹

Fonem /h/ čuva se u svim pozicijama: s *harton*, *kuhala*, *nohti*, *duh* ('dug'). U oblicima glagola 'htjeti' zamijenjen je suglasnikom /s/: *stít*, *stíle* r. pr. ž. mn.

Fonem /ž/ javlja se i u položaju u kojem se nije razvio suglasnik /ž/: *žep*.

Fonem /g/ može se realizirati kao zvučni velarni frikativ [ɣ] u svim položajima u riječi, izuzev na dočetu riječi gdje se zamjenjuje s /h/ (< γ), i slobodno alternira s alofonom [g]: [γd̥ri] 'gore', [γuōri] 'govori' 3. l. jd. prez., [kraγũj] 'orao', [d̥ɣanʃ].

Svaki se suglasnik može naći u početnom, središnjem i dočetnom položaju u riječi.

Početne su skupine sastavljene od dvaju sonanata moguće kada je prvi član /v/ ili /m/: *vtime*, *vrt* (ali *lasi* 'kosa'), *mrtaf*, *mraf*.

Fonem /m/ zamijenjen je fonemom /n/ na dočetu gramatičkoga morfema: *blagon* I jd. s. r., *drugin* I jd. m. r., *harton* I jd. ž. r., *materon* I jd. ž. r., *našin* I jd. m. r., *ničin* I, *nikin* I, *sakin* L jd. m. r., *nisan* 1. l. jd. prez., *vidin* 1. l. jd. prez., *zgbín* 1. l. jd. prez., *znan* 1. l. jd. prez., *grien* 1. l. jd. prez., *živin* 1. l. jd. prez., *vržen* 1. l. jd. prez., *uzmen* 1. l. jd. prez., itd. te rijetko na dočetu leksičkoga morfema, npr. *sedan*. Na dočetu unutrašnjega sloga ispred zubnih i usnenih suglasnika /m/ može prijeći u /n/: *sedandesiet*, *osandesiet*, *šetienbar*, ali *šetiembra*, *novienbar*, ali *noviembra*; *kumpir*, *bumbak*, *buomba*. Na dočetu je N jd. imenica m. r. fonem /m/ neizmijenjen u primjeru *dim*.

¹⁰ Nominativ imenice 'dažd' u govoru je Karojbe *daš*. Naime, u finalnim skupinama s dentalom u sastavu dental otpada, a zatim se finalni zvučni suglasnik obezvučuje.

¹¹ Grafemi su (*d*), (*t*) i (*č*) korišteni samo u ovome ulomku. U preostalim se dijelovima teksta donose (*ž*), (*ć*) i (*č*) neovisno o izgovoru.

Finalno slogovno /l/ na dočetu osnova pridjeva i rjeđe u imenica, na dočetu finalnoga sloga u jd. m. r. glagolskoga pridjeva radnoga prelazi u /a/, pa se dva samoglasnika /a/ kontrahiraju: *tepa* ('topao'), *moga, dela, čuva, čapa, zna, zva, ša, reka*; ili se, kada riječ završava drugim samoglasnikom, između tih dvaju samoglasnika razvilo sekundarno /j/, što dokazuju sljedeći primjeri: *anđeja, kapija, bija, zgubija, vidija, ušija, stija, počeja, veseja*. Finalno je slogovno -l na dočetu osnova N jd. imenica i u priloga otpalo: *kota, mižo, pasto, o* ('vol'), *so; po* ('pola'), kao i na dočetu unutrašnjega sloga: *duoca* G jd. : *dolac* N jd., *kuoci* N mn. : *kolac* N jd., *buonega* G jd. m. r., *buona* N jd. ž. r. : *bolan* N jd. m. r.

Sonant /v/ u ishodišnojezičnom prefiksu *vъ- > vǝ- vokaliziran je: ispred šumnika u skupini: *uziet* ('uzeti'), *učier* ('jučer'), *ubit* ('ubit'), ispred drugoga sonanta u skupini: *umrit* ('umrijeti'), *unuk*; otpao je u primjerima: *nutra / nutri* ('unutra'), *saka* ('svaka'), *saki* ('svaki'), *sako* ('svako'), *se* ('sve'), *sejeno* ('svejedno'), *šieni* ('uši') ili je provedena puna vokalizacija poluglasa: *Vazan* 'Uskrs'. Inicijalni sonant /v/ otpao je u primjerima: *lasi* ('kosa'), *oda* ('voda'), *o* ('vol'). U suglasničkoj skupini u slijedu sa slogotvornim /t/ ili sonantom /r/ u istom ili u sljedećem slogu sonant /v/ je također mogao otpasti: *trd, trdo, četrtak, sekrvon*.

Zvučni šumni suglasnici na apsolutnom su kraju riječi dosljedno prešli u bezvučne parnjake: *bop* (< bob), *zup* (< zub), *kat* (< kad), *miet* (< med), *rat* (< rad), *sat* (< sad), *trt* (< tvrd), *nikat* (< nikad), *mras* (< mraz), *skruos* (< skroz), *daš* (< daž < dažd), *muš* (< muž), *puš* (< puž); kao i γ < g u bezvučni suglasnik /h/: *buoh* (< bog), *vrah* (< vrag), *duh* (< dug). Obezvučenje nije provedeno u zabilježenu primjeru *biž*: *Uon je puštija samo jedan biž na pijatu*.

O mijeni /v/ u /f/ na dočetu sloga v. u dijelu teksta o fonemu /f/.¹²

Napetost se sloga zatvorenoga napetijim okluzivom smanjuje otpadanjem drugoga člana u skupinama /st/ i /št/ na dočetu riječi: *boles* (< bolest), *dvanajs* (< dvanajst), *jedanajs* (< jedanajst), *pas* (< past), *mos* (< most), *pois* (< poist), *Trs* (< Trst); nakon redukcije drugoga člana zvučni je suglasnik /z/ prešao u bezvučni suglasnik /s/ u skupini /zd/ u jednaku položaju: *daš* (< daž < dažd) : *dažda* G, a /t/ je u infinitivu glagola 'doći' otpao: *duoj* (< dojt); napetiji se suglasnik zamjenjuje frikativom: *nohti* (< nokt), *pauh* (< pauk); sonantom: *dvajset* (< dvadset) ili otpada: *eno* (< edno).

Provedene su kontaktne disimilacije: *sedavnajs* 'sedamnaest', *osavnajst* 'osamnaest'; kontaktne (koje su i općejezične) i distantne asimilacije suglasnika: *š čin*, *š čigovin*, *š njin*, *š njuon*; *šlušala, šlušila, šešnajs, šeždesiet, šlušila, šić*; metateze: *zajik* (od jazik) 'jezik', *gi* (A mn. 'ih'), *ni* (D mn. 'im'), *gruojze* 'grožđe', *s namon* (I jd. 'mnom').

¹² Suglasnik /v/ u određenim uvjetima može funkcionirati kao zvučni parnjak suglasnika /f/. Prijelaz suglasnika /v/ u suglasnik /f/ moguć je "zbog zajedničkih distinktivnih obilježja obaju ovih suglasnika, te zbog prilagodljive prirode sonanta jedinicama u svome neposrednome okolišu" (Junković 1973/74: 45 i Lukežić 1998: 90).

Suglasnik /ž/ rotaciran je u /r/ u prezentu glagola moć: *moren, moreš, more, moremo, morete, moru*.

Skupina /čr/ neizmijenjena je: *čarn, čarni, črnica, črivo, čarf 'crv'*, a u primjeru čerišnja provedeno je punoglasje čeri iz *čer-.

Sustavna je skupina /šč/ < */stj/, */skj/, odnosno /staj/, /skaj/: *ognjišće, strnišće, šćurak 'vrsta skakavca', šćipavnica, križišće, pušćat, šćipat, šćucac, išćen, stišćen, s iznimkom /št/ u oproštjenje*.

Suglasnička se skupina /št/ u govoru Karojbe javlja: od skupine /čt/ u primjerima: *pošten, štit 'čitati'* i od suglasničke skupine /st/ u primljenicama (Moguš 1977: 83) poput *štajun 'sezona', štanjada 'velik kotao', šteura 'porez', štramac 'madrac', štuf 'umoran', štufan 'zasićen, dosadan'*. U primljenicama su ovjerene i skupine /šk/ < /sk/ i /šp/ < /sp/: *škatura, španjulet*.

U prezentskoj se je osnovi glagola prefiguriranih od glagola *iti 'ići'* prvi samoglasnik konsonantizirao: *duojde* 3. l. jd., *duojdeš* 2. l. jd., *duojdu* 3. l. mn., *najden* 1. l. jd., *najdu* 3. l. mn., *najdeš* 2. l. jd., *ujden* 1. l. jd. 'pobjegnem'.

Fonem /č/ nastao je od /c/ u primjeru česta.

Ishodišnojezični prijedlog *s̥ > s̄a u govoru je Karojbe zabilježen u sljedećim likovima: kao z i njegove pozicijski uvjetovane inačice s (pred bezvučnim i neutralnim suglasnikom osim palatala ili pred samoglasnikom) i š (ispred palatala): z *bičikleton, z materon, z jaji, z lapišon, z unima, z unih, z Anon; s pirunon, s harton; š njuon, š njin*, a u prefiksaloj poziciji i za: *zašit, zavit*. Ishodišnojezični je prefiks *iz̥ > iz̄a nakon otpadanja poluglasa i inicijalnoga samoglasnika dao jednak rezultat, a u zabilježenim je primjerima i njegova inačica s: *zgubit, zlit, zvadit, stuć, stirat*. U prijedlogu *iz̥ > iz̄a uz takav se razvoj: z *unih kraji*, mogao zadržati inicijalni samoglasnik: *iz Vranići, iz Barići, iz Veligaštra, iz Višnjana*, itd.

2.1.3. Naglasni sustav govora Karojbe ima inventar od dva naglasaka:¹³ kratkoga (ä) (artikulacijski jednakoga sa štokavskim kratkim silaznim naglaskom) i dugoga naglasaka (ā) (artikulacijski jednakoga sa štokavskim dugim silaznim naglaskom) te nenaglašene kračine (ȧ).¹⁴

Na svakome samoglasniku može se ostvariti kratki naglasak: /ä/: *dāš, pijät; /ē/: dēlo, fēšta; /i/: hiža, čoviik; /ò/: nòge, vòja; /ù/: sùze, škùja; /t/: Tṭs, kṭs*.

¹³ U snimljenome materijalu ovjereno je nekoliko primjera sa zadržanim starohrvatskim akutom: *dřiva, kuōze, ogliēvje, ziēje*. Iste su riječi ostvarivane i s dugosilaznim naglaskom.

¹⁴ Kao što je u poglavlju o samoglasnicima prikazano, nenaglašena je dužina ovjerena samo u starije govornice Marčele Petrinić. Ona glagol *guorit* (govoriti) u 3. licu jd. i u 3. licu mn. prez. izgovara s prednaglasnom dužinom i kratkim silaznim akcentom na penultimi (*guorīla, guorīja, guorīli*), dok se u mlađe govornice, Vere Močibob, sustavno pojavljuje dugosilazni akcent na mjestu nekadašnje prednaglasne dužine (*guōrila, guōrija, guōrili*). U svim ostalim primjerima obje govornice sustavno izgovaraju dugosilazni akcent na mjestu nekadašnje prednaglasne dužine.

Na samoglasnicima /a/, /i/, /u/ i samoglasnome /r̥/ mogu se ostvariti dugi naglasci: /â/: ârija, lâsi; /î/: crîkva, pîsat; /û/: mûka, fûži; /ř/: târdo, čârf, čârno. Pod dugim su naglaskom sustavni diftonzi /iê/: piêt, miêso i /uô/: buôs, duôj ('doći').

U naglasnome sustavu govora Karojbe funkcioniraju: opreka po kvantiteti (dužina – kraćina) među naglašenim samoglasnicima:

à ~ â :	dăš (‘dažd’, N jd. m. r.)	~	dâš (dati, 2. l. jd. prez.)
	mrăf (‘vrag’, N jd. m. r.)	~	mrâf (‘mrav’, N jd. m. r.)
ï ~ î :	bîži (‘bježati’, 2. l. jd. imp.)	~	bîži (‘grašak’, N mn. m. r.)
ù ~ û :	pùli (‘pokraj’, ‘pored’)	~	Pûli (L jd. ž. r.)
è ~ ie :	plès (‘plesti’, inf.)	~	pliês (‘ples’, N jd. m. r.)
ò ~ uô :	mòre (‘moći’, 3. l. jd. prez.)	~	muôre (‘more’, N jd. s. r.)
	gòri (prilog ‘gore’)	~	guôri (‘govoriti’, 3. l. jd. prez.)

i opreka po silini (naglašenost / nenaglašenost) samo među kratkim samoglasnicima (dugi su uvijek naglašeni). Među naglašenim samoglasnicima nema opreke po intonaciji (silaznost / uzlaznost): naglašeni su samoglasnici samo silazni.¹⁵

Oba naglasaka mogu stajati na početnom, središnjem i dočetnom slogu u riječi: *ânka, bërâ, bôje, cûker, čêsta, dêlo, dîca, jûšto, dôli, têplo; fumâli, hodîja, kampânja, nafregâle, pocûkat, robašpânja, cimènat; lavêč, ležât, iskât, konâc, kapôt, držât, puštît, samânj, zgubît; griêmo, glâva, drîvo, žiênska, viêla, tuôja, puôdne; drugâče, jedîno, Karuôjba, uvâko, zadîvalo, prodâvat; ozguôr, osandesîet, fumadûr, nervuôs, koluôr, jedanâjs.*¹⁶

¹⁵ Opreka silaznost / uzlaznost javlja se samo sporadično. V. bilješku 13. u ovom radu.

¹⁶ R. Ujčić zabilježio je da okolna sela (Livaki, Katun Baderjanski) imaju troakcenatski sustav sa starohrvatskim akutom i zaključio: “U usporedbi s baderjanskim tipom (a i livučanskim), razlika je samo u tome što umjesto kanovačkog akuta u imenici siêstra imamo dugosilazni akcent, dakle : siêstra. Očito je, da je u starije vrijeme i u Karojbi bio akut, i da je kasnije dobio silaznu intonaciju” (1983: 254). Dosljedan prijelaz *ă > â* potvrđuju ovjere *â* u starim pozicijama akuta: *cîkva* (< crîkva), *mlâde* (< mlâdê), *desiêti* (< desêti), *sûša* (< sûša), *dvanâjs* (< dvanâjs), *vrâta* (< vrâta) itd.

Naglasni je sustav govora Karojbe prema Moguševoj klasifikaciji noviji dvoakcenatski jer ne zahvaća sve kategorije pomaka, a na mjestu se pomaka javljaju ili kratki ili dugi naglasak, ovisno o prednaglasnoj kraćini ili prednaglasnoj dužini.

Ovjeran je regresivan pomak siline s otvorene ultime na prednaglasnu dužinu: *buôna* (< bōlnā), *dîte* (< dītè), *grîedu* (< grēdÿ), *kuônca* (< kōncà), *luônci* (< lōncì), *kumpîre* (< kumpîrè); sa zatvorene ultime na prednaglasnu dužinu: *blagoslîvjat* (< blagoslîvjăt), *čûvat* (< čûvăt), *kliêçit* (< klēçît), *kûpat* (< kûpăt), *kûpit* (< kûpît), *pîsat* (< pîsăt), *pîtat* (< pîtăt), *plâtit* (< plătît), *spâsit* (< spâsît); s unutrašnjega sloga na prednaglasnu dužinu: *donâšali* (< donâšàli); *pûšćalo* (< pûšćàlo); *razjâdila* (< razjâdîla), *rûgali* (< rûgàli).

Regresivan pomak siline zahvatio je i riječi koje su imale kratki naglasak na otvorenoj ultimi i prednaglasnu kraćinu a rezultat je kratki naglasak: *dîca* (< dicà); *jêno* (< jenò); ili dugi naglasak zbog kanovačkoga duljenja:¹⁷ *duôbro* (< dobrò); *kâdi* (< kadî); *kâko* (< kakò); *muôja* (< mojâ); *siêlo* (< selò); *siêstra* (< sestrâ).

Regresivan pomak siline s oksitonalne pozicije nije zahvatio primjere s naglaskom na zatvorenoj ultimi i s prednaglasnom kraćinom. U takvim je primjerima sustavno zadržano staro mjesto naglaska: *konâc* (ali *kuônca* G jd.), *dolâc* (ali *duôca* G jd.), *lonâc* (*luônca* G jd.), *ležât*, *ložît*, *močît*, *mučât*, *puštît*, *razbît*, *otâc*.

3. Klasifikacija govora Karojbe¹⁸

3.1. U govoru je Karojbe utvrđeno postojanje vrhunskih čakavskih razlikovnosti.

Zabilježeni su oblici zamjenice **ča**, npr. N upitno-odnosne zamjenice: **Ča bimo predikale, a?, Joh je meni ča je bilo., uonde vaj una hiža ča je bila puli čestu, uoni su ili uno ča je rodilo;** u značenju neodređene zamjenice za značenje 'neživo' ('išta', 'nešto', 'bilo što', 'štogod'): **Kat si ša ča kupit., A tamo je ča delala puli gospode., našega oca nis slušala ko mi je ča povida;** genitiv zamjenice *ča*: **A ut česa si se stija udebelit?, ja ne znan ot česa bi bilo uno, Stešo od blajuna, ot česa?;** veza zamjenice *ča* s prijedlogom u prilogu 'zašto': **ma ča si ni šla povidat?, Ma ča si ša sat gori mi zbalit sve? Ča anka i uni Ulahi?, Ča peraš da se je hodilo iz siela u sielo?.** Ostale zabilježene ovjere zamjenice *ča* uz prijedloge su: **po čin, u ča, na ča.** Veznik *aš* nije zabilježen, već je ovjeren veznik **prke**. Zamjenica *nič* ovjerena je u značenju 'nešto' i 'ništa' u starijih govornika, u mladih u značenju 'ništa', a u značenju 'nešto' u uporabi je zamjenica *ništo*: **Ni bilo anka suho ni nič., Ni znala nič, ne.** ('ništa'); **A ne, ne, nič je bila uona, nič je bija uon.**

¹⁷ O kanovačkom duljenju u čakavskom narječju v. Moguš (1977: 59, 60).

¹⁸ U ovoj se točki na temelju prikazanih fonoloških značajki i još nekih obilježja različitih jezičnih razina zabilježenih za ovoga istraživanja određuje pripadnost govora Karojbe čakavskom narječju i jednomu od njegovih dijalekata prema kriterijima uspostavljenim u relevantnoj čakavološkoj literaturi (Moguš 1977, Brozović 1988, Lukežić 1998). One koje nisu iznesene u prethodnim točkama predstavljene su detaljnije, a dosad uključene samo se nabrajaju.

(‘nešto’); *nič ni znala, za ne delat nič, nič ni bilo, a ča je ima, je ima ništo*. Zabilježene su i upitne i odnosne zamjenice tvorene i zamjenicom *ča*: *čigof, ničigof*.

Osim likovima zamjenice *ča*, čakavske pune nepreventivne vokalizacije potvrđene su i diftonzima u rangu fonema, dvoglasnikom /əɾ/ te među zabilježenim ovjerama primjerima: *malinarka, maša, vajk, Vazan, kadi, s namon*.

Tipičnim čakavskim značajkama samoglasničkoga inventara pridružen je i **dvojak odraz protojezičkoga i starojezičkoga nazalnoga samoglasnika */ɛ/ > /ɛ̃/**.

Suglasnički je sustav svojstven čakavskomu narječju: **rezultat jotacije u skupinama */dij/, /daj/** (osim iznimaka *rođen, anđeja*), **izmjena šumnika u zatvorenu slogu, otpadanje finalnoga slogovnoga -l** u N jd. imenica i u priloga, te na dočetu unutrašnjega sloga.

Naglasni je **noviji dvoakcenatski sustav** svojom evolutivnošću osobitost čakavskih govora.

Oblici pomoćnoga glagola bit za tvorbu kondicionala čakavska su posebnost: *bin* (*Bila bin raj šla.*), *biš* (*Ča biš stila?*), *bi* (*Ona bi hodila.*), *bimo* (*Mi bimo predikale.*), *bite* (*Vi bite učenili.*), *bi* (*Oni bi hodili.*).

3.2. Govor Karojbe obilježuju **jezične značajke nižega hijerarhijskoga ranga razlikovnosti: konzekventnost ikavskoga refleksa jata, apokopirani infinitiv, realizacije odraza jotacije u skupinama */ti/, /təj/, odraz jotacije u skupinama */sti/, */skij/, */zdi/, */zgi/** (osim rezultata /žd/ u kosim padežima imenice *daš*) i u sekundarnim skupinama s njima u sastavu (izuzev u *oproštjenje*), **nepostojanje fonema /ʒ/, neizmijenjena praslavska skupina */čr/, finalno slogovno -l > -a** u jd. m. r. glagolskoga pridjeva radnoga i u N jd. pridjeva m. r., **otpadanje inicijalnoga /v/ u suglasničkoj skupini, vokalizacija ili redukcija prefiksalnoga *vъ- > və-**, **otpadanje suglasnika /v/ u suglasničkim skupinama u slijedu sa sonantom /r/ ili samoglasnim /r̥/ u istome ili u sljedećemu slogu, rotacizam, skupina /jd/ u prezentskim osnovama, prijelaz dočetnoga -m > -n, promjena /l̥/ > /j/ i djelomično ujednačavanje određenih ishodišnojezičnih prijedloga i prefikasa na lik z.**

3.3. U govoru su Karojbe ovjerene sljedeće **arealne jezične značajke**: zatvaranje artikulacije kratkoga samoglasnika /o/ u /u/ izvan naglašenoga sloga, **otpadanje drugoga suglasnika u suglasničkoj skupini na dočetu riječi, obezvučenja finalnih suglasnika, promjena g (ɣ) > h, v > f na dočetu riječi** (potonja i u unutrašnjem slogu); **prijevoini lik -e- u korijenskim morfemima; postojanje prezentske osnove gred- /greə- : duše da griedu se po pijatu, tu da nan griedu, ne rabi da griemo blagoslivjat tu muku, kokoš ti je mraf kat ti gre, bi stilo da gi grien ustrić; zanijekani**

oblici prezenta glagola 'imat' i 'bit': *ni bilo unu bot robe, To nis ja hodila, ne., Niman ne nič., prke da nimaju kamo puoj;*¹⁹ upitno-odnosna zamjenica /ki/ za 'živo': eli *ki* se ženija naskrijuč je ujutro rano, *Ki* će znat?; u značenju upitne i odnosne zamjenice 'koji': *Ako je bila žienska kakova ki je bila in gamba, ki je gledala za fameju i to., Se kokoše ki su bile u duoru.*; u značenju neodređene zamjenice 'netko': *ko je bija još ki da ti pomore, ko zasviri ki na petinelu;* u značenju neodređene zamjenice 'neki': *niki šugaman, niki Niemac, niki Maškareli,* itd.; uporaba lika *gi* (A i G mn. zamjenice oni): *pole gi tuč, pole gi pejat u Porieč, pole gi opet tuč, mi da gi ne vidimo, samo ča gi ni rodila, Gi ima još.*; **zamjeničko-pridjevski morfemi negdašnje palatalne deklinacije:** *našega,* ali i *pokuojnega, tega;* **G mn. imenica ž. r. /ah/** ujednačen prema L mn.: *siestrah, ženah, hćerah.*

Utvrđene jezične značajke klasificiraju govor Karojbe dijelom čakavskoga narječja i njegova južnoga ili ikavskoga dijalekta. Dio nabrojanih jezičnih značajki, pak, potvrđuje na svim jezičnim razinama preklapanje dominantnoga čakavskoga ikavskoga jezičnoga sustava srednje Dalmacije, odakle je u 16. st. na dio istarskoga prostora kojega je Karojba dijelom doselila većina stanovništva, i sjevernoga čakavskoga ekavskoga supstrata. Takva je, primjerice, realizacija odraza jotacije u skupinama */tj/, /təj/, odnosno dvojak ostvaraj fonema /č/: kao [tʃ], čime je govor Karojbe podudaran sa sjevernočakavskim govorima, i kao [č], tipičnoga i za mnoge južne ikavske govore.

Jednako bi se tako i postojanje diftonga /ie/ i /uo/, ali ne i /ua/ ili /oa/, u prvom redu pribrojilo sjevernočakavskome utjecaju jer je upravo takva distribucija svojstvena nizu autohtonih istarskih govora bez obzira na pripadnost dijalektu, kao i otpadanje drugoga suglasnika u suglasničkoj skupini na dočetu riječi i nabrojena obezvučenja, mijena **zdj, zdj* > *zj*, likovi *si, saka* i *dr.*, G mn. imenica ž. r. /ah/, tvorbeni i leksički elementi: *kamičić, povidat, domislit se, otprto* itd.

Južno se podrijetlo govora Karojbe, uz neke od već nabrojanih jezičnih crta, kao što su, primjerice, dosljedan ikavski refleks jata (s ponekim ekavizmima) u korijenskim, u tvorbenim i u relacijskim morfemima (premda je jednako i u sjevernočakavskom govoru Klane i u govoru Studene) te uz prijelaz finalnoga slogovnoga -l > -a u dijelu kategorija, može ponajbolje potvrditi zahvaljujući prijevornome liku -e- u korijenskim morfemima tipa *rest, krest* itd., atipičnom za autohtone sjevernočakavske govore, skupini /žd/ u kosim padežima primjera *daš*, likovima glagola 'htjeti': *stit, stija* i *dr.*, leksemima poput *bičve* itd.

¹⁹ U zanižanim oblicima prezenta glagola *imet* je "pri stezanju prevladala artikulacija drugoga samoglasnika dvovokalne sekvencije koja podliježe stezanju (ne+imaš > neimaš > nimaš)." Usp. Lukežić (1998: 101).

LITERATURA

- Brozović, Dalibor – Ivić, Pavle (1981), *Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem, fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ANUBIH, Sarajevo, 221-226.
- Brozović, Dalibor – Ivić, Pavle (1988), *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, JLZ «Miroslav Krleža», Zagreb
- Houtzagers, H. P. (1985), *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Rodopi, Amsterdam
- Hraste, Mate (1966), *Govori jugozapadne Istre*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 2, Zagreb, 5-27.
- Hraste, Mate (1967), *Ikavski govori sjeverozapadne Istre*, Filologija, sv. 5, Zagreb, 61-74.
- Istarska enciklopedija* (2005), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 372, 373.
- Junković, Zvonimir (1973/74), *Struktura sloga i fonološka vrijednost suglasnika u književnom sustavu*, Jezik, XXI, 1, 1-5 i 2, 37-52.
- Kalsbeek, Janneke (1998), *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Amsterdam – Atlanta
- Lukežić, Iva (1998), *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica
- Lukežić, Iva – Turk, Marija (1998a), *Govori otoka Krka*, Libellus, Crikvenica
- Lukežić, Iva (1999), *Razvoj i uspostava hrvatskoga jezika u starijim razdobljima*, Fluminensia, 1/2, 101-142.
- Małecki, Mieczysław (2002), *Slavenski govori u Istri*, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka
- Moguš, Milan (1977), *Čakavsko narječje (Fonologija)*, Školska knjiga, Zagreb
- Peruško, Tone (1965), *Razgovori o jeziku u Istri*, Glas Istre, Pula
- Ribarić, Josip (2002), *O istarskim dijalektima*, Josip Turčinović d.o.o., Pazin
- Ujčić, Rudolf (1983), *Lokalni govori na području Mjesne zajednice Karojba s obzirom na glavna fonološka obilježja i akcentuaciju*, Zbornik Karojba i okolica, Mjesna zajednica Karojba, Karojba
- Vranić, Silvana (2002), *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu*, 1. *Fonologija*, Matica hrvatska Novalja, Rijeka

SUMMARY

Silvana Vranić – Iva Močibob

A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE KAROJBA IDIOM

This article deals with the inventory and distribution of vowels, consonants and prosodic units in the Karojba (Močibob) idiom. Because of these characteristics and some other distinctive features at various levels of language which were confirmed by this research, this idiom is included in the South-Čakavian idioms of the Istrian territory, although nowadays it has a number of characteristics of autochthonous North Čakavian idioms.

Key words: *Čakavian dialect, South-Čakavian or Ikavian- Čakavian dialect, Karojba idiom*